

Het is nauwelijks voor te stellen dat dit een paar jaar geleden nog een visrijke beek was.

Gortdroge beken

Klimaatverandering bedreigt voortbestaan beekvissen

Nederland kampt al drie jaar met droogte en ook het afgelopen voorjaar regende het maar mondjesmaat. Beken, rivieren en kanalen vielen (bijna) droog en je hoeft geen expert te zijn om te begrijpen dat vissen daarvan schade ondervinden. Hoe groot is die schade en wat doen we ertegen?

TEKST
Eric Le Gras

FOTOGRAFIE
Blikonderwater, Digital Images Studio,
Jelger Herder en Hengelsport Federatie
Midden Nederland

Bij een te lage waterstand warmt het water snel op en neemt het zuurstofgehalte sterk af. De klimaatverandering versterkt dit effect.

Ons weer wordt extremer en volgens onderzoek van het KNMI en de Universiteit Utrecht is dat geen toeval maar een gevolg van de klimaatverandering. Zo was het bij het schrijven van dit artikel veel te droog, maar is het misschien alweer overvloedig gaan regenen en klagen we over wateroverlast als deze Visionair op de deurmat valt. Zo gaat dat met extreem weer.

Fors neerslagtekort

Zeker in het binnenland van Nederland moeten we rekening houden met zomers met een fors neerslagtekort. Langs de kust regent het wat vaker, maar ook daar schijnt de zon krachtiger en verdampt steeds meer water. Voeg daar bij dat de landbouw en de drinkwatervoorziening veel grond- en oppervlaktewater gebruiken en het gevolg is duidelijk: droogvallende beken of sloten en rivieren, meren of kanalen waar het waterpeil flink daalt. Zelfs een stevige waterbuffer als het IJsselmeer kan kwetsbaar blijken. Omdat vissen niet zonder water kunnen, ligt het voor de hand dat juist zij snel in de gevarenzone terechtkomen.

Kwetsbare vissoorten

Matthijs de Vos is specialist ecologie bij Waterschap Rijn en IJssel, waar de Achterhoek onder valt, het gebied waar de droogte het hardste toeslaat. Hij heeft net gebeld met natuurorganisatie RAVON, die zich zorgen maakt over de grote modderkruiper. Die vis kan ademen via de darmen en is in staat om kortere droogteperiodes te overleven, maar lijkt te zijn verdwenen in beken en sloten die in 2018 en 2019 langdurig droogstonden. De Vos: "Ook de beekprik heeft het moeilijk. We hebben al twee droge zomers gehad en de spankracht is eruit. Hetzelfde geldt voor

Niet alleen vissen, maar ook libellen zijn afhankelijk van water.

vissen die het moeten hebben van flink stromend water, zoals kopvoorn en serpeling."

Desastreus

Frank Bosman van Hengelsport Federatie Midden Nederland noemt de situatie in de Achterhoek zelfs desastreus: "Ook als de droogte niet aanhoudt blijft het ernstig. Grote exemplaren van karper, zeelt, brasem en snoek redden het niet en juist die heb je nodig voor de voortplanting. Op diepere plekken kunnen vissen overleven maar daar zitten ze vlak op elkaar en dat levert stress en ook zuurstoftekorten op. Bovendien is het er een vreetfestijn voor aalscholvers en reigers." Bosman wijst daarnaast op de effecten van verdroging op insecten die tijdens hun larvestadium onder water leven, zoals eendagsvliegen en libellen – dieren die op hun beurt ook als voedsel dienen voor bijvoorbeeld vogels.

En er is meer. Gemiddeld genomen stijgt de watertemperatuur. Daardoor neemt het zuurstofgehalte af, wat nadelig is voor vissen. Bovendien voelen exoten zich beter thuis in dat warmere water waardoor ze langzaam inheemse soorten gaan verdringen. Zo wordt duidelijk waarom Bosman het woord 'desastreus' in de mond neemt.

Niet alleen in de Achterhoek gaat het mis, legt Bosman uit: "In mijn werkgebied in Zuid-Gelderland kampen we langs de grote rivieren steeds vaker met droogte. In de uiterwaarden raken vissen opgesloten in poelen en redden ze het vaak niet. Vlakbij ons kantoor in Westervoort zag je oppervlaktewater droogvallen en bij Rheden langs de IJssel moesten we een stuk of honderd karpers en brasems redden." Over de situatie elders in Nederland kan hij minder harde uitspraken doen, maar het staat buiten kijf dat zich ook daar droogteproblemen voordoen – al kunnen die minder acuut zijn dan in zijn werkgebied.

Beken gaan achteruit

Terug naar de Achterhoek, waar sportvisser Eddy te Mebel (56) uit Westendorp al sinds zijn achtste de

Een van de vele droogteslachtoffers in de Veengoot.

beken in zijn woonomgeving verkent. Voor hem staat vast dat actie vereist is: "Ook mijn vrouw ziet het. Ze zegt dat de beken hier in de omgeving er een paar jaar geleden veel beter uitzagen."

Te Mebel neemt de Veengoot bij Lichtenvoorde als voorbeeld: "Dat watertje was een jaar of vijftien terug nog rijk viswater, maar stond vorig jaar droog en groeit nu dicht met planten. Je kunt er zo ongeveer overheen lopen. In de Keizersbeek bij Dinxperlo kon je karper, ruisvoorn, zeelt en snoek vangen. Die beek viel net niet droog vorig jaar. Bij de Langesloot bij Westendorp – een aftakking van de Boven-Slinge – moesten we vis redden die in een restant water onder een duiker probeerde te overleven. We renden met snoeken, karpers en zeelten van de Langesloot naar de Boven-Slinge die nog niet droog stond. Eerst deden we dat eens in de drie jaar, nu eigenlijk ieder jaar." Voor Te Mebel is er geen twijfel: "Er moet iets gebeuren en snel ook. Wachten tot het gaat regenen is geen optie."

Honderden vrijwilligers

Maar wat dan? Globaal gesproken zijn er twee manieren om de situatie aan te pakken: maatregelen voor de korte en maatregelen voor de lange termijn. Voor acute noodsituaties noemde Te Mebel al de reddingsacties voor de Langesloot. Bosman: "Dat gebeurt ook elders. We hebben een draaiboek voor vrijwilligers dat goed werkt, ook omdat de sportvisserij en de waterschappen elkaar weten te vinden. We hebben honderden vrijwilligers die vooral actief zijn op de zandgronden in het oosten, noorden en zuiden van het land. Sommigen nemen er vrije dagen voor op."

Op de langere termijn helpt het vaker maaien van oevers en het verwijderen van overvloedige groei van waterplanten. Te Mebel: "Zo voorkom je dat beken of sloten dichtgroeien en blijft het water stromen." Hij ziet nog een voordeel: "Sport vissers kunnen het water beter bereiken. Nu hebben ze soms wel looprecht, maar geen plek om te lopen. Bovendien voorkom je overstromingen. Tijdens een hoosbui is een deel van Doetinchem al eens ondergelopen. Om het water kwijt te raken moest het waterschap midden in de nacht gaan maaien."

"Er moet iets gebeuren en snel ook. Wachten tot het gaat regenen is geen optie."

Vaker maaien dus, zegt Te Mebel, maar met beleid: "Je moet ook rekening houden met het broedseizoen van vogels." De Vos voegt toe dat vaker maaien juist zorgt voor een snellere afvoer van water: "Het gaat om de juiste balans. Het water moet niet dichtgroeien, maar alle planten weghalen werkt averechts."

Kuilen graven

Bosman, De Vos en Te Mebel verwachten alle drie veel van het graven van kuilen in beken of sloten. In die gaten blijft langer water staan en de vis kan er overleven. Als het natter wordt, zijn de overlevenden in staat om de rest van het water weer te koloniseren. Er zijn al proeven gedaan met deze aanpak en de resultaten zijn positief. Te Mebel: "Wees er op tijd bij. Als er nog een centimeter of dertig water staat, kun je zien waar je het beste kunt graven. Zorg ook dat de kuilen niet dichtslibben." De Vos voegt toe dat vissen wel moeten kunnen migreren: "Het werkt alleen als stuwen en gemalen goed passeerbaar zijn voor vis. Anders maak je reservaten. Een barstende giertank is dan genoeg om al je werk ongedaan te maken."

Water langer vasthouden is een meer structurele maatregel en op dat gebied zijn er genoeg suggesties. Zo kun je water in de winter en de vroege lente langer

Vrijwilligers van hengelsportverenigingen zijn bezig met het redden van vissen in een droogvallende beek.

Het water moet niet dichtgroeien, maar alle planten weghalen werkt averechts.

op het land laten staan, waar het in de bodem zakt en de grondwaterstand aanvult. Boeren zullen daar niet blij mee zijn omdat zij pas later hun land op kunnen, maar in een dichtbevolkt land is het soms geven en nemen. Bosman vraagt zich ook af of boeren geen andere gewassen kunnen gaan telen die beter bestand zijn tegen droogte zo dat minder beregening nodig is.

Te Mebel kijkt naar het water van afwaterzuiveringen dat nu, gezuiverd en wel, rechtstreeks in het oppervlaktewater verdwijnt. Hij vraagt zich af of je dat niet op het land kunt lozen, waar het in het grondwater kan zakken. Automatische stuwen, zegt hij, gaan open als het water hoog staat, maar je kunt ze in het vroege voorjaar uitschakelen en het water vasthouden. De piekafvoer van water kan ook anders. Na een flinke stortbui is het water na een dag of drie, vier alweer verdwenen. Ook hier luidt het devies: hou het langer vast.

Robuust en natuurlijker

Wat valt er verder te doen? Een meer natuurlijke inrichting van beken en andere wateren kan droogvallen voorkomen. Rechtgetrokken, gekanaliseerde beken houden veel minder water vast, zegt De Vos. Bosman wil voor de verschillende vissoorten eigen niches creëren in zo'n natuurlijker beekstelsel: "Daarmee krijgen ze de leefomgeving die ze nodig hebben, onder andere plekken om te paaien." Zorg wel voor voldoende mogelijkheden om te migreren, voegt De Vos toe: "Zijn die er niet, dan hoeft er maar iets mis te gaan en je bent de soort kwijt. Tot slot kun je nog denken aan herintroductie, maar dat is een relatief nieuwe aanpak waarvan we niet precies weten wat er mis kan gaan."

Om de watertemperatuur laag te houden, kun je bomen en struiken langs de waterkant planten. De Vos: "Dat doen we al en die schaduwplekken zijn hard nodig. Vooral in steden, waar het 's zomers nog een stuk warmer wordt dan op het platteland."

Mooie ideeën allemaal, maar het blijven noodmaatregelen, lapmiddelen eigenlijk. Zeker in de Achterhoek kunnen alleen grote en meer natuurlijke systemen langdurige droogtes goed opvangen, zegt De Vos. "Een voorbeeld van een robuuster systeem is de Drentsche Aa. Als daar een beekje als het Anloër Diepje of het Smalbroekerloopje droogvalt, kunnen vissen terugvallen op het robuuste hoofdsysteem van de beek."

Droogvallende beken zijn funest voor een Rode Lijst-soort als de beekprik.

Structureel aanpakken

In het beheergebied van het Waterschap Rijn en IJssel kun je bovendien gebruikmaken van de enorme zoetwatervoorraden onder de Veluwe, bekend als de Blauwe Motor van de Veluwe, zegt De Vos: "Dat moeten we samen met boeren, beheerders en andere betrokkenen onderzoeken. Alleen staat de watervoorraad onder de Veluwe vanwege de aanhoudende droogte ook nu al fors onder druk."

Al met al is het geen vrolijk verhaal. Lokaal kunnen soorten uitsterven en complete levensgemeenschappen hebben het zwaar. Te Mebel wil daarom dat er zo snel mogelijk maatregelen komen om de ergste droogteschade te beperken. Dat is zeker nodig, maar nu zo ongeveer alle deskundigen van een structurele klimaatverandering spreken waarvan de mens de voornaamste veroorzaker is, helpt eigenlijk maar één ding: we moeten als mens veel zorgvuldiger met water om gaan. Doen we dat niet, dan zijn de vissen van de Achterhoekse beken in ieder geval het slachtoffer. ■

Hoewel grote modderkruipers perioden van droogte kunnen doorstaan, maakt RAVON zich zorgen over het voortbestaan van deze soort in de Achterhoekse beken.